Monumenten Inventarisatie Project

GEMEENTEBESCHRIJVING

W E S T S T E L L I N G W E R F

PROVINCIE FRIESLAND - REGIO DE FRIESE WOUDEN

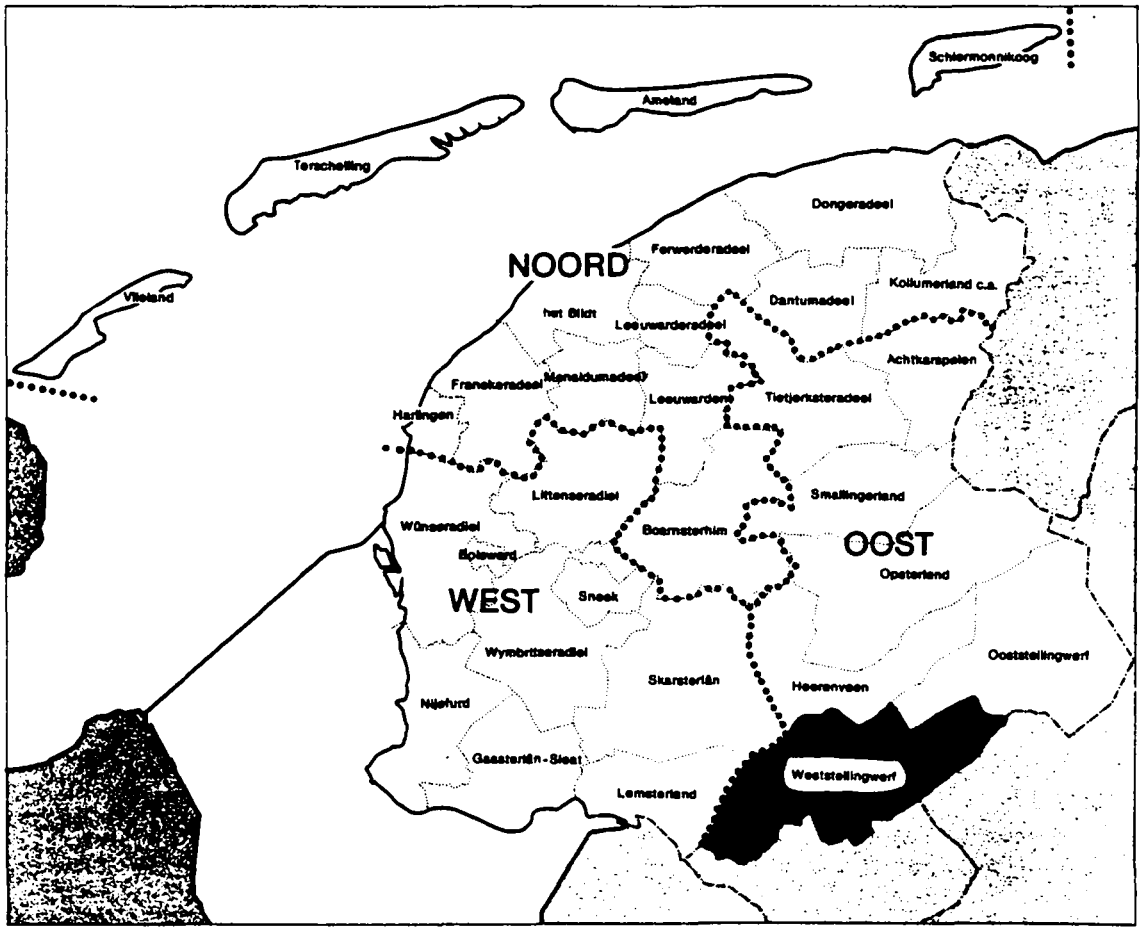

INHOUDSOPGAVE

1 INLEIDING 3

2 BODEMGESTELDHEID

2.1 Ontstaansgeschiedenis 3
2.2 Vervening 4
2.3 Bodemsoorten 4
2.4 Reliëf 4
2.5 Zeewering en waterbeheersing 4

3 GRONDGEBRUIK, VERKAVELING EN LANDSCHAPSBEELD

3.1 Grondgebruik 5
3.2 Verkaveling 6
3.3 Landschapsbeeld 6

4 INFRASTRUCTUUR

4.1 Landwegen 7
4.2 Waterwegen 7
4.3 Spoor- en tramverbindingen 8
4.4 Gas-, electriciteits- en drinkwatervoorziening 8

5 MIDDELEN VAN BESTAAN

5.1 Algemeen 9
5.2 Landbouw en zuivelindustrie 9
5.3 Vervening 10
5.4 Handel en industrie 10

6 NEDERZETTINGEN

6.1 Algemeen 11
6.2 Wolvega 12
6.2.1 De ontwikkeling tot 1850 12
6.2.2 De periode 1850-1940 12
6.2.3 De ontwikkeling na 1940 13
6.3 Noordwolde 14
6.4 De Westhoek 15
6.5 De overige dorpen ten noorden van de Linde 16
6.6 De overige dorpen ten zuiden van de Linde 17
6.7 Verspreide bebouwing 19

LITERATUUR 20

GERAADPLEEGD KAARTMATERIAAL 22

BIJLAGE BEVOLKINGSONTWIKKELING 23

1 INLEIDING

De gemeente Weststellingwerf is gelegen in regio De Friese Wouden (Oost). De gemeente grenst in het oosten aan de provincie Drenthe, in het zuiden aan de provincie Overijssel, in het westen aan de gemeenten Lemsterland en Skarsterlân in regio Zuid-West Friesland (West) en in het noorden aan de gemeenten Heerenveen en Ooststellingwerf. De noordgrens wordt deels gevormd door de Tjonger (Kuinder) en de bovenloop van de Linde. In het zuidwestelijke deel van de gemeente vormt de Linde de zuidelijke begrenzing.

In 1904 vond een kleine grenscorrectie plaats met de voormalige gemeente Schoterland. Ook in 1953 werden de grenzen van de gemeente Weststellingwerf gewijzigd. Dit betrof de grenzen met Ooststellingwerf in verband met het beloop van de Linde. De gemeente Weststellingwerf heeft thans een oppervlakte van 228,36 km^2, waarvan 3,92 km^2 tot het binnenwater behoort. De gemeente kan grofweg in twee delen gesplitst worden, nl. in een lager gelegen westelijk en noordelijk deel en een hoger gelegen oostelijk en zuidelijk deel.

Op 1 januari 1990 telde Weststellingwerf 24.398 inwoners, waarvan bijna de helft woonachtig was in Wolvega, de hoofdplaats van deze gemeente. De gemeente omvat tegenwoordig behalve Wolvega nog 25 dorpen, nl. Blesdijke, De Blesse, Boijl, De Hoeve, Ter Idzard, Langelille, Munnekeburen, Noordwolde, Nijeholtpade, Nijeholtwolde, Nijelamer, Nijetrijne, Oldeholtpade, Oldeholtwolde, Oldelamer, Oldetrijne, Oosterstreek, Peperga, Scherpenzeel, Slijkenburg, Sonnega, Spanga, Steggerda, Vinkega en Zandhuizen.

De dorpen in het zuidwestelijke deel van de gemeente, nl. Langelille, Munnekeburen, Scherpenzeel, Slijkenburg en Spanga worden samen ook wel aangeduid als de Westhoek.

2 BODEMGESTELDHEID

2.1 Ontstaansgeschiedenis

Tijdens de Riss-ijstijd, omstreeks 200.000 jaar voor Chr., ontstonden in het zuidoosten van Friesland als gevolg van de opstuwende werking van het landijs noordoost-zuidwest lopende ruggen.
Het door het ijs meegevoerde materiaal dat bij het afsmelten achterbleef vormde de keileem, welke in Friesland op veel plaatsen in de ondergrond aanwezig is. Ter plaatse van de huidige riviertjes de Tjonger/Kuinder en de Linde lagen vroeger waarschijnlijk smeltwaterdalen, hetgeen de brede dalen van deze kleine stroompjes verklaarbaar maakt.
Tijdens de Würmijstijd daalde het zeeniveau sterk en lag de Noordzee grotendeels droog. In Friesland werden op de keileemondergrond door de wind zandpakketten afgezet. Ook in het begin van het Holoceen was het klimaat nog niet zo gunstig en ontstond een deel van de jongere dekzanden aan de westkant van de Friese Wouden. Later

werd het klimaat beter waardoor de plantengroei werd bevorderd. De zeespiegel rees sterk en op natte plaatsen ontstond onder bepaalde omstandigheden veen, zoals ook het geval was in de tussen de zandruggen gelegen laagten.

In de volgende paragraaf wordt aandacht besteed aan de verveningswerkzaamheden, die tot ingrijpende veranderingen in de veengebieden hebben geleid.

2.2 Vervening

Binnen de grenzen van Weststellingwerf werd vanaf de 17de eeuw verveend. Aanvankelijk lag de nadruk op de hoge vervening in het oosten en zuiden van de gemeente, waartoe een aantal vaarten werd gegraven. (Zie hoofdstuk 4). Het hoogveen is grotendeels afgegraven. In het lage deel van de gemeente vond lage of natte vervening plaats, die leidde tot het ontstaan van petgaten en veenplassen, zoals op kaarten van omstreeks het midden van de vorige eeuw goed is te zien.
In Weststellingwerf werden twee veenpolders opgericht, namelijk "De Grote Veenpolder in Weststellingwerf" (1847/55; ± 3500 ha.) en "De Veenpolder onder Ter Idzard en Oldeholtwolde" (1852/55; ± 1200 ha.). Na de oprichting van de polders werden dijken aangelegd, vaarten gegraven en molens, bruggen en sluizen gebouwd. De vervening en later de drooglegging van de Grote Veenpolder vond zonder plan en weinig regelmatig plaats. De droogmaking van de petgaten en plassen en het opnieuw in cultuur brengen van de gronden nam vele jaren in beslag. De droogmaking van de Veenpolder onder Ter Idzard en Oldeholtwolde werd ca. 1887 voltooid.
Een deel van de petgaten-complexen is bewaard gebleven : het natuurreservaat de Rottige Meenthe, De Weeren bij Oldelamer en het natuurreservaat de Lindevallei.

2.3 Bodemsoorten

In het oosten en zuiden van de gemeente liggen zandgronden aan de oppervlakte en in het westen en noorden van de gemeente laagveen. De zandruggen Blesdijke-Steggerda-Noordwolde en Oldetrijne-Sonnega-Wolvega-Oldeholtpade-Nijeholtpade worden van elkaar gescheiden door het riviertje de Linde. Met name in het westen ligt langs de Linde en de Tjonger op het veen een laagje klei.

2.4 Reliëf

In het oosten van de gemeente is de bodem het hoogst, tot 5 meter boven NAP. Naar het westen toe daalt de bodem. Nabij Wolvega ligt de bodem op ca. 1 meter hoogte, terwijl in de Grote Veenpolder de bodem tot op 1 meter beneden NAP is gelegen.

2.5 Zeewering en waterbeheersing

Het laaggelegen westelijke deel van de gemeente lag dicht bij de Zuiderzee en moest daartegen goed beschermd worden. Reeds in de

12de eeuw schijnt daartoe de noordelijke Lindedijk te zijn aangelegd met sluizen bij Schoterzijl en Slijkenburg. De voor Friesland van minder belang zijnde zuidelijke Lindedijk dateert eveneens uit de late Middeleeuwen. Bij hoog water werden de landerijen langs de Linde overstroomd. In 1702 werd op Fries gebied langs de zuidwestgrens van de gemeente de Statendijk (Zeedijk) aangelegd. De sluis bij Slijkenburg werd vervangen door een brug.
Het onderhoud van de Lindedijken liet veel te wensen over. Pas twee jaar na de overstroming van 1825, toen dit gebied geheel onderliep en verschillende mensen het leven lieten, werd de Lindedijk verhoogd en voor een deel, ter hoogte van Oldetrijne, verlegd. In 1843/44 werd op kosten van de provincie Overijssel een nieuwe zeedijk aangelegd langs de westoever van de Linde tussen Slijkenburg en Kuinre. Langs de dijk werd een kanaal gegraven, het zogenaamde Nieuwe Kanaal.
De beveiliging van het Linde-Tjongergebied werd verder belangrijk verbeterd door de normalisering van de Linde (1923-1927) en de bedijking van de Noordoostpolder.

De afwatering vindt plaats in westelijke richting. De Linde en de Tjonger zijn de belangrijkste afvoerwegen voor het overtollige water. In het lager gelegen westelijke en noordelijke deel van de gemeente was bemaling nodig. Zo werd De Grote Veenpolder vroeger bemaald door 6 poldermolens, waaronder de nog bestaande molen "De Rietvink" (1855) en de molen bij de Oldetrijnsterbrug (1871). Omstreeks 1928 werd bij Langelille aan de Tjonger een electrisch gemaal gebouwd. De windbemaling van de Veenpolder onder Ter Idzard en Oldeholtwolde werd ca. 1900 vervangen door stoom- en ca. 1941 door electrische bemaling. Een (vanwege de architectuur) bekend gemaal is het electrisch gemaal aan de Schipsloot ten westen van Nijelamer, dat tussen 1928 en 1930 werd gebouwd voor de bemaling van de Polder "De Ontginning". Het overtollige water uit de polder kon via de Schipsloot in de Tjonger en in de Friese Boezem worden gemalen.

Vroeger kon het overtollige water via sluizen geloosd worden in de Zuiderzee. Sinds de jaren twintig wordt via het Tjongerkanaal en de Helomavaart geloosd op de Friese Boezem.

3 GRONDGEBRUIK, VERKAVELING EN LANDSCHAPSBEELD

3.1 Grondgebruik

Omstreeks het midden van de vorige eeuw bestond het laag gelegen westelijke en noordelijke deel van de gemeente voornamelijk uit wei- en hooilanden. Meer naar het zuiden, op de hoger gelegen zandige gronden, waren akkers, weilanden, (kleine) bossen en heidevelden. De laag gelegen landerijen langs de Linde waren, voor zover ze niet voor de turfgraverij werden gebruikt, hooilanden. Als gevolg van de turfgraverij lagen in het westen en noorden van de gemeente en langs de Linde veenplassen en petgatencomplexen.

In de periode na 1850 werd een groot deel van de petgaten en veenplassen drooggemaakt, waarna deze gebieden weer geschikt gemaakt werden voor de landbouw. Het grootste deel werd als weiland in gebruik genomen. Een deel van het bouwland op de hoger gelegen gronden werd omgezet in grasland. De karakteristieke gemengde bedrijven verdwenen grotendeels. In de omgeving van Nijeholtpade en Noordwolde werd bos aangeplant. Het bos bij Noordwolde werd na de Tweede Wereldoorlog ingericht als recreatiegebied (Spokeplas).
Veel woeste en/of verveende gronden werden pas in de eerste helft van deze eeuw ontgonnen. De in 1924 opgerichte "N.V. de Drie Provincieën" nam een vijftal gebieden voor haar rekening, nl. Noordwolde-Vinkega (15 ha), de Polder "De Ontginning" (579 ha. ten noordwesten van Wolvega), De Linde Noord (89 ha.), De Linde Zuid (216 ha.), de Nijkspolder (194 ha.) en de Grachtkavel (334 ha.)

3.2 **Verkaveling**

Omstreeks 1850 was het grootste deel van de gemeente verkaveld. Vooral de strokenverkaveling was wijd verbreid. Ter plaatse van de hooilanden spreekt men ook wel van een hooilanden-verkaveling : een verkaveling met zeer lange, smalle stroken. De strokenverkaveling op het zand wordt ook wel aangeduid als een opstrekkende verkaveling. De verkavelingen van de heideontginningen en de essenverkavelingen komen op veel minder grote schaal voor. Heideontginningen waren er omstreeks 1850 in de omgeving van Wolvega, de Hoeve, Noordwolde-zuid en ten noorden van Noordwolde. Essenverkavelingen waren er rond Zandhuizen en ten oosten van Boijl langs de grens met Ooststellingwerf (Boekelte, Rijsberkampen). De landerijen van de Maatschappij van Weldadigheid langs de zuidgrens van de gemeente waren verkaveld volgens een regelmatig blokvormig patroon. In het oosten van de gemeente waren nog enkele niet of nauwelijks verkavelde gebieden.
Behalve het gedeelte ten westen van de Helomavaart is vrijwel de gehele gemeente betrokken geweest bij een ruilverkaveling. Door de uitvoering van de ruilverkavelingen (zoals "Noordwolde", "Lindezuid", "Oldelamer" en "Midden-Tjonger") is het verkavelingspatroon aangepast aan de eisen des tijds.

3.3 **Landschapsbeeld**

In het algemeen wordt het hedendaagse landschap in Weststellingwerf gekenmerkt door de weilanden, de wegdorpen langs de noordoost-zuidwest gerichte hoofdwegen en vooral ook de Linde en de Tjonger.
Ook in het landschap is de tweedeling min of meer zichtbaar. Het westelijke en noordelijke deel is meer open van karakter dan het zuidelijke en oostelijke deel. Opvallende landschapselementen in het laag gelegen westelijke en noordelijke deel zijn de al eerder genoemde petgatencomplexen de Rottige Meenthe en De Weeren bij Oldelamer. Het landschap in het hoger gelegen oostelijke en zuidelijke deel van Weststellingwerf wordt in het algemeen vooral gekenmerkt door de graslanden afgewisseld met enkele percelen bouwland en een aantal boscomplexen. Het landschap is vrij gesloten

door de aanwezigheid van kleine bossen, houtsingels en houtwallen. In de Lindevallei liggen moerasbossen.

4 INFRASTRUCTUUR

4.1 Landwegen

Weststellingwerf was tot in de 19de eeuw een arm en slecht ontsloten gebied. De belangrijkste verbindingen over land waren noordoost-zuidwest gericht en gelegen op de zandruggen. Van de schaarse noord-zuidverbindingen was de weg tussen Zwolle en Leeuwarden via Wolvega de belangrijkste. In 1828 werd een straatweg tussen Leeuwarden en Zwolle aangelegd, waarbij grotendeels de bestaande tracé's werden gevolgd. Het Weststellingwerfse deel ten noorden van Wolvega was een nieuw tracé.
Kort na het midden van de vorige eeuw begon men met het verharden van de verdere belangrijke doorgaande wegen. Omstreeks 1870 waren behalve genoemde straatweg de volgende wegen in Weststellingwerf inmiddels verhard : de weg door West- en Ooststellingwerf naar de straatweg tussen Assen en Zwolle (van Schoterzijl over Munnekeburen, Olde- en Nijelamer en Wolvega richting Oldeberkoop) (± 1855); de weg Oldemarkt-Steggerda-Noordwolde-Oldeberkoop (1859); de weg van Boijl over Elsloo naar Makkinga (1866). De weg van Noordwolde naar Frederiksoord werd in 1870 bestraat. Na de voltooiing van de belangrijkste doorgaande wegen kregen geleidelijk aan ook de overige wegen de aandacht.

In het kader van de uitvoering van de ruilverkavelingen werden verschillende nieuwe wegen aangelegd; daarentegen verdwenen er ook wegen zoals het grootste deel van de oude hoofdweg (Bovenweg) bij Steggerda.
De belangrijkste verbeteringen voor het doorgaande verkeer in de na-oorlogse periode waren de aanleg van de Pieter Stuyvesantweg (1953) vanuit Emmeloord naar Wolvega en de weg van Wolvega naar Oosterwolde (1960-1962).

4.2 Waterwegen

Binnen de grenzen van de gemeente liggen drie riviertjes, namelijk de langs de noordgrens stromende Tjonger (Kuinder), de Linde en de daartussen gelegen Scheene. De Scheene is slechts voor een deel van natuurlijke oorsprong.
De Linde werd in de jaren 1922-1927 gekanaliseerd. De zeer sterk kronkelende Tjonger werd in 1886-88 vanaf de Opsterlandsche Compagnonsvaart in Ooststellingwerf gekanaliseerd.

Een aantal dorpen in het westelijke deel van de gemeente staat in verbinding met de Tjonger, via vaarten die aanvankelijk voornamelijk dienden als afvoerwegen voor de turf. Een van deze vaarten is de Helomavaart (1748-1775), die de Tjonger en de Linde met elkaar verbindt. Dit kanaal werd in 1922 verbreed en verdiept. In 1923 werd de uitwateringssluis in de rechter Lindedijk gebouwd met het

aanvoer- en afvoerkanaal; de Driewegsluis dateert van 1927.
De dorpen in het zuiden van de gemeente zoals Steggerda, Vinkega en Noordwolde hebben een dergelijke verbinding met de Linde, respectievelijk de Steggerdavaart (± 1603/04), de Vinkegavaart (± 1647) en de Noordwoldervaart (1642), welke laatste nog tot in het begin van deze eeuw gebruikt werd voor de scheepvaart. De dwarsvaarten, vierde parten en wijken zijn bijna allemaal gedempt.
Ten noordwesten van Noordwolde lag vroeger het Oosterhoevermeer, dat werd drooggemalen in 1849. In de Grote Veenpolder werd ca. 1928 de Gracht het hoofdafvoerkanaal naar het nieuwe electrisch gemaal aan de Tjonger.

4.3 Spoor- en tramverbindingen

Tussen 1866 en 1868 kwam de spoorverbinding Zwolle-Leeuwarden gereed, die dwars door de gemeente Weststellingwerf loopt. In Wolvega werd een station gebouwd, dat recent gerestaureerd is. In 1870 kreeg ook Peperga een halte, met name voor het vervoer van stoelen uit Noordwolde (Zie ook Hoofdstuk 5).

In 1913 werd de aanleg van de ruim 30 km lange tramlijn Steenwijk-Oosterwolde aanbesteed. In Noordwolde werd een tramstation gebouwd. In 1914 reed de eerste tram van Steenwijk over Frederiksoord, Noordwolde, Boijl en Makkinga naar Oosterwolde. Kort na de Tweede Wereldoorlog werd het personenvervoer gestaakt, omdat de vanaf 1920 bestaande autobusdiensten deze taak geleidelijk aan hadden overgenomen. De tramlijnen werden nog enkele jaren voor het goederenvervoer gebruikt. Nadat ook het goederenvervoer werd gestaakt konden de rails worden verwijderd. Het voormalige tramstation in Noordwolde is thans in gebruik als brandweergarage.

4.4 Gas-, electriciteits- en drinkwatervoorziening

In 1908 werd in Wolvega een gasfabriek gebouwd aan de Schipsloot aan de noordzijde van het dorp. Een deel van de gebouwen is bewaard gebleven. Voor zover bekend zijn er in de gemeente Weststellingwerf geen andere gasfabrieken geweest. Na de Tweede Wereldoorlog kreeg men op grote schaal beschikking over aardgas.

De electrificatie kwam in Weststellingwerf in het eerste kwart van deze eeuw op gang. In Noordwolde werd in 1911 een coöperatieve electrische centrale opgericht met 40 deelnemers. Een grootschaliger aanpak volgde vanaf het begin van de jaren twintig. Het Provinciaal Electriciteitsbedrijf liet in 1923 in Weststellingwerf een zestal schakelstations bouwen, o.a. bij Wolvega, Noordwolde en De Blesse. Ook voor de straatverlichting kon men gebruik maken van deze nieuwe energiebron; zo kreeg Noordwolde in 1924 een dertigtal straatlantaarns.

Voor wat betreft de drinkwatervoorziening is men in Weststellingwerf lang aangewezen geweest op water uit putten, tonnen en later cementen regenwaterbakken. Nog voor de Tweede Wereldoorlog werd een begin gemaakt met de aanleg van een waterleidingnet. Even ten

noordoosten van Oldeholtpade werd in 1938/39 een pompstation gebouwd, dat in 1973 deels werd vervangen door een nieuw gebouw. In 1942 beschikten 474 gezinnen in Wolvega en Oldeholtpade over een aansluiting op het net. Eind 1956 was in Weststellingwerf het hoofdleidingnet van de N.V. I.W.G.L. reeds behoorlijk ontwikkeld, zeker vergeleken bij gemeenten als Ooststellingwerf en Opsterland.

5 MIDDELEN VAN BESTAAN

5.1 Algemeen

Omstreeks het midden van de vorige eeuw waren de landbouw (met de verwante ambachten) en de turfgraverij de belangrijkste middelen van bestaan in Weststellingwerf. Toen de verveningswerkzaamheden over het hoogtepunt heen waren namen werkloosheid en armoede verder toe en daarmee ook de sociale onrust. Om de ongeregeldheden beter in de hand te kunnen houden werden aan het einde van de vorige eeuw in Noordwolde en Wolvega marechausseekazernes gebouwd. Van overheidswege werden wel enige pogingen ondernomen om iets aan de armoede en werkloosheid te doen. Zo werd in het kader van de werkverschaffing een deel van de kanalisatie van de Linde (1922-1927) gerealiseerd. Ook kwam er na de Eerste Wereldoorlog een subsidie op de tewerkstelling van werklozen bij het droogleggen van delen van de Grote Veenpolder. Een aantal arbeiders kreeg in het kader van Landarbeiderswet (1918) de beschikking over een klein boerderijtje met een stukje grond. Overigens was ook de rietcultuur in de laagveengebieden van enig belang. Handel en nijverheid waren vooral geconcentreerd in Noordwolde en Wolvega, de twee grootste plaatsen.

5.2 Landbouw en zuivelindustrie

Binnen de landbouw lag het accent op de veeteelt. Een deel van de hogere gronden was in gebruik als bouwland, maar het belang van de akkerbouw is tussen 1850 en 1940 minder geworden ten gunste van de veeteelt. In Weststellingwerf kwamen veel kleine boerenbedrijven voor.

De zuivelproduktie verplaatste zich aan het einde van de vorige eeuw geleidelijk aan van de boerderijen naar de zuivelfabrieken.
Op het grondgebied van de gemeente Weststellingwerf startte in de loop der jaren een betrekkelijk groot aantal zuivelfabrieken, zowel particuliere als coöperatieve fabrieken, nl. te Steggerda Oldeholtpade, Vinkega-De Hoeve, Boijl, Noordwolde, Spanga, Munnekeburen-Langelille, Nijeholtpade en Wolvega.
Al in het eerste kwart van deze eeuw vonden de eerste fabrieksluitingen plaats, al dan niet na samenvoeging. De concentratie van de produktie bleef ook daarna doorgaan. Sinds de sluiting van "De Takomst", de laatste fabriek in Wolvega (1991) is in Weststellingwerf geen enkele zuivelfabriek meer in werking.
Van de bedrijfsgebouwen is in de meeste gevallen niets noemenswaardigs overgebleven. Een van de zuivelfabrieken in Wolvega her-

bergde later een matrassenfabriek en tegenwoordig een caravanhandel; een andere werd bedrijfsverzamelgebouw.

5.3 Vervening

De verveningswerkzaamheden in Weststellingwerf boden vanaf de 17de eeuw aan velen werk. Aanvankelijk vooral in de hoogveengebieden, vanaf de tweede helft van de 18de eeuw ook in het laagveen in het westen en noorden van de gemeente. Een groot deel van de veenbazen en de turfmakers was afkomstig van Noord-West Overijssel. De losse arbeiders kwamen veelal uit de eigen omgeving. Omdat de natte vervening het karakter had van seizoenarbeid, waren veel losse arbeiders een deel van het jaar werkloos, waardoor er in de wintermaanden op veel plaatsen armoede werd geleden. Vanaf het einde van de vorige eeuw nam de omvang van de verveningswerkzaamheden - en daarmee ook de werkgelegenheid op dit terrein - sterk af. De vervening in Weststellingwerf liep tussen 1920 en 1930 op een einde.

5.4 Handel en industrie

In Wolvega was vanouds een bekende varkensmarkt; ook de agrarische groothandel is in deze plaats te vinden. Aan het einde van de vorige eeuw kwam de varkensmesterij ten behoeve van de export naar Engeland op. In Wolvega was een drietal exportslagerijen. Op het marktterrein aan de Rijksstraatweg verrees een waaggebouw. In 1911 werd een nieuw marktterrein aangelegd aan de oostzijde van het dorp. Noordwolde had twee jaarmarkten (sinds 1791) en een weekmarkt (sinds 1854) van enige regionale betekenis.

Omstreeks het midden van de vorige eeuw waren er in Weststellingwerf ondermeer 3 korenmolens (Noordwolde, Wolvega, de Blesse), 1 koren- en pelmolen, 1 kalkbranderij (Noordwolde), 3 grutterijen, 12 grof- en hoefsmederijen, 3 goud- en zilversmederijen, 3 zwart- en blauwververijen (Noordwolde), 1 tabak- en sigarenfabriek en 2 scheepstimmerwerven aan de Scheene. Van dit alles is niet veel overgebleven. Omstreeks 1927 werd een oliemolen aan de Schipsloot aan de noordzijde van Wolvega afgebroken ten behoeve van een lijmfabriek, welke enkele jaren later afbrandde. Later was daar een meelfabriek (Kemme). In Wolvega en Noordwolde staan nog in bedrijf zijnde korenmolens. In Wolvega was vanaf de jaren dertig ook een matrassenfabriekje, gehuisvest in de voormalige zuivelfabriek "Frieslandia". Thans wordt het pand gebruikt door een caravanhandel.

De latere industrie leunde sterk op de agrarische sector; behalve de reeds behandelde zuivelfabrieken waren en zijn de bedrijven vooral te vinden in Wolvega en Noordwolde. Wolvega werd in 1959 aangewezen als één van de elf industriekernen van Friesland, waarna verdere groei in deze sector plaats kon vinden. In Noordwolde waren behalve een confectiefabriek diverse rietvlechtbedrijven. Op deze rotanverwerkende fabrieken wordt vanwege het grote belang voor de onderhavige periode nader ingegaan.

De rietmeubelindustrie ontstond omstreeks 1825 als huisindustrie. In 1860 hielden reeds 200 gezinnen zich hiermee bezig. Geleidelijk aan kwamen er steeds meer personen die zich toelegden op de handel in deze produkten. Aanvankelijk werden er voornamelijk manden gemaakt, later ook meubels. In 1867 werd de bestaande naai- en breischool uitgebreid tot werk- en industrieschool, waar men zich o.a. kon bekwamen in het (matten)vlechten en klompmaken. In 1873 begon de eerste stoelenfabriek van Ds. Edema van der Tuuk. De stoelen werden naar het station in Peperga vervoerd om van daaruit verder te worden getransporteerd.
Intussen waren uit de huisindustrie enkele kleine ondernemingen ontstaan. In 1901 waren er 30 stoelenmakersbedrijven met 405 arbeiders en een groot aantal thuiswerkers. In 1908 werd een Rijksrietvlechtschool opgericht om de (artistieke) kwaliteit te verbeteren en de industrie in Noordwolde te handhaven. De Eerste Wereldoorlog maakte een einde aan de export. In 1921 was het aantal bedrijven gedaald naar 17 met 170 arbeiders en een handjevol thuiswerkers. Voor een deel van de werkloos geworden arbeiders was er werk in de ontginning in het kader van de werkverschaffing. Na de Tweede Wereldoorlog was er sprake van een korte opleving, terwijl aan het begin van de jaren vijftig weer een slechte tijd aanbrak.

6 NEDERZETTINGEN

6.1 Algemeen

De meeste dorpen waren er reeds in de 12de en 13de eeuw. Over de ontginningsgeschiedenis van de Stellingwerven bestaat nog enige discussie, die zich met name toespitst op de vraag of de oude wegen op de zandruggen of de waterlopen de ontginningsbasis hebben gevormd. De oudste nederzettingen zijn mogelijk in vroeger tijd verplaatst van het water naar de huidige ligging aan de wegen.
Het uiteindelijke resultaat is in grote lijnen hetzelfde : agrarische streekdorpen van uitgaande hoeven. Bij alle op de zandruggen gelegen boerderijen hoorde een lange, smalle strook ontgonnen en onontgonnen land. Ook in de lager gelegen veengebieden ontstonden voornamelijk streekdorpen.
De kolonie van de in 1818 opgerichte Maatschappij van Weldadigheid neemt een aparte plaats in. De Maatschappij kocht aan het begin van de vorige eeuw langs de zuidgrens van de gemeente diverse stukken grond binnen de dorpsgebieden van Steggerda, Vinkega, Noordwolde en Boijl. Op deze gronden werden woningen gebouwd voor de kolonisten, zogenaamde koloniehoeven. Verder verrezen daar de hoeve 's-Gravenhage, een naaischool en bij de Friesche brug een woning voor de onderdirecteur.

Na de Tweede Wereldoorlog hadden de meeste kleine dorpen in Weststellingwerf te kampen met (sterk) teruglopende inwonertallen. Vooral veel jonge mensen vertrokken naar Wolvega. Vele kleine boerderijtjes en arbeidershuisjes werden tweede woningen.

6.2 Wolvega

6.2.1 De ontwikkeling tot 1850

Ook Wolvega ontstond waarschijnlijk als agrarische nederzetting. Restanten van de oude bebouwingslinten met boerderijen waren/zijn de Hisseburen, Oppers-Keiweg-Haulerweg (Westerboerensreek) in het verlengde van Sonnega en de vroegere Binnenweg richting Oldeholtpade (thans Eikenlaan-Hoofdweg; Oosterboerenstreek).
Het midden in Weststellingwerf gelegen Wolvega kreeg al vroeg een centrumfunctie en werd de nieuwe hoofdplaats van Weststellingwerf. Eerder was Noordwolde de hoofdplaats. De centrumfunctie bleek ondermeer uit een druk bezochte markt. Op de kaart van Schotanus (1718) is reeds ter weerszijden van de Hoofdstraat (Van Harenstraat) aaneengesloten bebouwing ingetekend. Het dorp stond via de Wolvegastervaart (of Schipsloot) in verbinding met de Scheene en de Tjonger.
Omstreeks 1850 vormde de gesloten bebouwing aan de Bovenweg (thans Hoofdstraat-West; Van Harenstraat; Hoofdstraat-Oost) het zwaartepunt van het dorp. Aan deze weg lagen destijds ook de landgoederen van de families Van Haren en Van Heloma. Aan de meer noordelijk gelegen Oppers-Keiweg-Haulerweg lagen vanouds waarschijnlijk boerderijen. Ook was er al enige bebouwing aan enkele verbindingswegen tussen de eerder genoemde wegen. Aan de in 1828 aangelegde Rijksstraatweg (thans Steenwijkerweg-Heerenveenseweg) waren nog geen huizen gebouwd. Wel was even ten zuiden van het dorp aan deze weg, kort voor het midden van de vorige eeuw, een publieke wandelplaats aangelegd. Deze wandelplaats werd aangelegd in het kader van de werkverschaffing en kreeg de naam "Nieuwe Aanleg".

6.2.2 De periode 1850-1940

Tussen 1850 en 1940 vonden enkele noemenswaardige ontwikkelingen plaats. Ten eerste moet vermeld worden de aanleg van het spoor (1866), dat het dorpsgebied in tweeën sneed. Wolvega kreeg al direct een stationsgebouw, dat recent geheel werd gerestaureerd. In tegenstelling tot in veel andere plaatsen gaven de aanleg van het spoor en de bouw van het station geen directe aanleiding tot bouwactiviteiten in de omgeving daarvan.

Wolvega ten westen van het spoor

De ontwikkelingen aan de westzijde van het spoor bestonden aanvankelijk vooral uit het tot stand komen van bebouwing langs reeds bestaande wegen en de verdichting van deze bebouwing.
Naast de publieke wandelplaats aan de Steenwijkerweg werd omstreeks 1855/1860 de Algemene Begraafplaats aangelegd, die in een latere periode aanmerkelijk werd vergroot. Aan deze weg werden na 1900 voorts diverse grotere en kleinere woningen gebouwd, waaronder twee riante villa's. Aan de Heerenveenseweg verrezen huizen alsmede een zuivelfabriek (later matrassenfabriek en thans caravanhandel) en een exportslagerij.
Ook het bebouwingslint aan de Hoofdstraat werd langer als gevolg

van nieuwbouw aan beide uiteinden. Ten behoeve van de drukke handel werd in 1911 een nieuw marktterrein aangelegd aan de oostzijde. De uitbreidingen aan de Hoofdstraat-Oost met winkels en horecapanden zijn mede daarvan een gevolg. Ook aan de Van Harenstraat en het westelijke deel van de Hoofdstraat kwamen steeds meer winkels. Het landgoed van de familie Van Heloma verdween geheel uit het dorpsbeeld terwijl ook van het goed van de Van Haren's (Lindenoord) weinig meer dan het hoofdgebouw is overgebleven. Op het terrein werd ondermeer een renbaan aangelegd.
Aan andere bestaande straten (zoals Grindweg, Kerkstraat en Keiweg-Haulerweg) werden tussen de spaarzame bestaande bebouwing (o.a. boerenbedrijfjes en arbeiderswoningen) kleine woningen gebouwd, vooral na 1900. De woningstichting bouwde aan de Haulerweg 24 woningen (1916/1918). Aan de Oppers was een zuivelfabriek gevestigd. Thans heeft dit pand een functie als bedrijfsverzamelgebouw.
De (deels bewaard gebleven) panden van de gasfabriek werden in 1908 gebouwd aan de Schipsloot, waaraan ook een oliemolen (later lijmfabriek en meelfabriek) was gevestigd.
Vanaf 1910 kwam de buurt tegenover het station geleidelijk aan tot stand. Aan de fraai langs de Spoorsloot gelegen Spoorsingel staan o.a. 16 woningen gebouwd door de woningstichting (1913/1918), verschillende ruime, vrijstaande woningen gebouwd door particulieren en een ULO-school (1919). Daarna werd in het erachter gelegen gebied gebouwd (Sleeswijklaan, Van Helomalaan, Blomslaan).

Wolvega ten oosten van het spoor

Aan de oostzijde van Wolvega werd in 1861, dus nog voor de aanleg van het spoor, de R.K. kerk gebouwd. De kerk werd in 1913 vervangen door een nieuw gebouw, dat in 1938 met uitzondering van de toren wederom door nieuwbouw werd vervangen. In de loop der jaren ontstond een heel R.K. complex, want behalve de kerk werden ook een school (1870; later gymnastieklokaal), een pastorie, een bejaardenhuis (1909), een school (1920) en een parochiehuis (1939) gebouwd. Het bejaardenhuis werd gebouwd op het terrein van de afgebroken Lycklamastins (van de in 1900 overleden Jhr. T.M.F.M. Lycklama à Nijeholt) en onderging omstreeks 1930 een grondige verbouwing. Recent volgde een nieuwe verbouwing tot galerijwoningen voor bejaarden.
In de wijk aan de oostzijde van Wolvega is relatief veel sociale woningbouw tot stand gekomen. De woningstichting liet in 1918 14 woningen bouwen aan de Eikenlaan en 1921 22 woningen aan de Lycklamaweg. In laatstgenoemd jaar kwam, eveneens in opdracht van de woningstichting, het Tuindorp tot stand met 21 woningen. Daarin verrees in 1923 ook een O.L. school.
De coöperatieve zuivelfabriek "De Takomst" (1914) was tot aan de afbraak in 1992 een grootschalig element in de wijk. Het terrein heeft een woonbestemming gekregen.

6.2.3 De ontwikkeling vanaf 1940

In 1935 kwam een "Uitbreidingsplan voor het dorp Wolvega" gereed,

een ontwerp van de gemeentearchitect W. Hoekstra. Dit plan, in wezen niet meer dan een stratenplan, had - voor het Wolvega van die tijd - grootschalige uitbreidingen in gedachten. In het verloop van de nieuw geplande straten en de vele plantsoentjes is nog de invloed van de tuinwijk-gedachte herkenbaar. Van dit uitbreidingsplan (zie Kaart 3) is relatief weinig gerealiseerd.

Na de Tweede Wereldoorlog is Wolvega sterk gegroeid; het inwonertal is tussen 1954 en 1974 verdubbeld. Aanvankelijk werd vooral gebouwd in het gebied tussen de Grindweg, Keiweg-Haulerweg, het spoor en de Hoofdstraat. Vervolgens verrezen grootschalige nieuwe woonwijken aan de zuid- en westzijde. Ook de nog open ruimten tussen de bestaande bebouwing werden verder ingevuld. De sterke groei, vooral ten koste van de omliggende ontvolkende dorpen, werd mede mogelijk dankzij de aanwijzing van Wolvega als één van de elf Friese industriekernen. Nieuwe bedrijven kregen de ruimte op het industrieterrein aan de noordzijde van het dorp. Recente uitbreidingen zijn de woonwijken en het nieuwe hippisch- en drafcentrum aan de noordoostzijde van Wolvega, met daaromheen een rondweg (Om den Noort). Het oude centrum (Hoofdstraat, Van Harenstraat) verloor een groot deel van haar oude karakter als gevolg van de uitbreiding en modernisering van bestaande winkels en de komst van nieuwe grote winkelbedrijven.

6.3 Noordwolde

Het dorpsgebied van Noordwolde omvatte van oorsprong een aantal agrarische nederzettingen, waarvan bijvoorbeeld de Buitenburen, de Molenburen en de Oosterstreek restanten waren of nog zijn.
De plaats groeide sterk in de 17de en 18de eeuw tijdens de turfgraverij. Al op de kaart van Schotanus (1718) is te zien dat rond het kruispunt van de Heerenweg (thans Hoofdstraat West en - Oost) en de Noordwolder Sloot (later Kolonievaart) uit 1642 een zekere kern was ontstaan. Noordwolde was jarenlang de grootste plaats van Weststellingwerf maar werd later overvleugeld door Wolvega.
Op kaarten van omstreeks 1850 blijkt dat Noordwolde inmiddels een duidelijk kruisvormige plattegrond heeft gekregen. Dichte, min of meer gesloten bebouwing was gelegen aan de Heerenweg en de haaks daarop staande Kolonievaart met daarlangs de Nieuweweg. Aan de uiteinden van de Heerenweg ging de bebouwing over in een minder dicht lint van boerderijen. In de omgeving van het dorp lag veel verspreide bebouwing, met een zekere concentratie aan de Oosterboven-Dwarsvaart, waaraan ook een kalkwerk was gelegen. Het inwonertal van het dorp Noordwolde groeide in de 19de eeuw mede als gevolg van de vestiging op de heide van vrije kolonisten behorende tot de Maatschappij van Weldadigheid, van kinderen van kolonisten en van mensen van elders.

In 1914 werd de tramlijn Steenwijk-Noordwolde-Oosterwolde geopend; in het jaar ervoor was een tramstation gebouwd. Omstreeks 1915 werden vele goedkope woningen aan de Nieuwbuurt gebouwd die inmiddels weer zijn vervangen door nieuwbouw.
Aan het begin van de jaren twintig ontstond ten noorden van Noord-

wolde het zogenaamde Rode Dorp met ter weerszijden van de weg 22 woningen.
Al voor 1950 was dicht bij de Drentse grens Noordwolde-zuid tot ontwikkeling gekomen, langs de Nieuweweg en de haaks daarop staande Zuiderweg.

Na de Tweede Wereldoorlog werd het dorp vooral aan de zuidwest- en zuidoostzijde relatief sterk uitgebreid. Aan de noordoostzijde werd een industrieterrein aangelegd. Een deel van het zogenaamde Westerscheveld ten zuidwesten van het dorp werd ingericht als recreatiegebied met een waterplas, een bungalowpark en camping.
Tot ver na de Tweede Wereldoorlog bleef Noordwolde en omgeving een sociaal-economisch probleemgebied. Zowel in de landbouw als in de bedrijvigheid (rotanprodukten) was sprake van een ongunstige bedrijfsstructuur. Het dorpsbeeld werd sterk gewijzigd door de demping van de vaart.

6.4 De Westhoek

De dorpen Slijkenburg, Munnekeburen, Scherpenzeel, Spanga en Langelille worden samen wel aangeduid als de Westhoek.

Slijkenburg

Het in de zuidwesthoek van de gemeente gelegen Slijkenburg is sinds 1988 een zelfstandig dorp maar hoorde vroeger onder Spanga. De nederzetting ontstond bij een schans nabij het punt waar de Linde en de Tjonger samenkomen. Omstreeks 1702 is deze versterking verdwenen; de grond werd gebruikt bij de aanleg van de Statendijk. Tot aan de aanleg van een nieuwe zeedijk (op kosten van de provincie Overijssel) in 1843/44 lag Slijkenburg buitendijks. Na het begin van de 18de eeuw is het aantal huizen verminderd; in het midden van de vorige eeuw stonden er nog 10 huizen.
De vorm van de nederzetting is niet wezenlijk gewijzigd. Na de aanleg van de Noordoostpolder werd de weg vanuit Emmeloord over Kuinre en Slijkenburg doorgetrokken richting Wolvega. De waterplassen (restanten van dijkdoorbraken) in de directe omgeving van het dorp werden na de Tweede Wereldoorlog gedempt.

Munnekeburen, Scherpenzeel, Spanga en Langelille

De dorpen Munnekeburen, Scherpenzeel en Spanga ontstonden langs de Padsloot. De huizen stonden aanvankelijk vooral aan deze sloot, zoals op kaarten uit het midden van de vorige eeuw nog duidelijk zichtbaar is. Ter plaatse van de sloot wordt dan echter alleen maar een voetpad aangegeven. In de omgeving van de dorpen lagen petgaten en veenplassen.
Na de aanleg/verbetering van de weg door West- en Ooststellingwerf naar de straatweg tussen Assen en Zwolle werd vooral aan deze weg gebouwd waardoor het accent van de bebouwing van Scherpenzeel en Munnekeburen in westelijke richting verschoof. De petgaten ten westen van de dorpen werden alle geleidelijk aan drooggemaakt. In de periode na de Tweede Wereldoorlog werd een deel van de voorma-

lige veenarbeiderswoningen langs de Scheene tweede woningen.

De verspreid of in kleine groepjes bij elkaar gelegen bebouwing langs de Tjonger binnen de dorpsgebieden van Scherpenzeel en Munnekeburen werd aangeduid als Langelille. Aan de Kerkeweg nabij de dijk langs de Tjonger kwam het in de periode 1850-1950 tot een zekere kernvorming als gevolg van de bouw van een zuivelfabriek (1896), een school, een café, enkele winkels en diverse woningen. Aan de Tjonger kwam later ook het recreatiecentrum de Driesprong met een camping, café en zwemgelegenheid. Langelille werd in 1964 een zelfstandig dorp.

6.5 De overige dorpen ten noorden van de Linde

Olde- en Nijelamer

Oldelamer en Nijelamer zijn twee kleine agrarische streekdorpen (met boerderijen) aan de Weerdijk. Deze dijk werd later deels onderdeel van de weg van Schoterzijl naar Wolvega. De ruimtelijke structuur van de dorpen is na 1850 niet of nauwelijks gewijzigd.

Olde- en Nijeholtwolde

Oldeholtwolde en Nijeholtwolde zijn van oorsprong twee agrarische nederzettingen aan de Weerdijk in het laaggelegen noorden van de gemeente. Het zeer kleine Oldeholtwolde werd door de aanleg van de straatweg tussen Zwolle en Leeuwarden in twee delen gesplitst. Toen de vervening op gang kwam ontstond o.a. ook bebouwing langs de Miedweg temidden van de vergaven en nog te vergraven venen. Door de aanleg van het spoor werd ook Nijeholtwolde in tweeën gesplitst. De kern van Oldeholtwolde - voor zover daar sprake van was - verplaatste zich oostwaarts. Bij de kruising van de Slingerweg en de Miedweg (later Kerkweg) werd o.a. een nieuwe kerk gebouwd met een begraafplaats en een school. De veenplassen/petgaten in de omgeving van deze dorpen zijn alle drooggemalen, waarna het land weer in cultuur werd gebracht.

Ter Idzard

Ter Idzard is van oorsprong een agrarisch streekdorp. De meeste bebouwing (boerderijen) lag aan de zuidzijde van de Binnenweg (Idzardaweg). De kerk vormde een van de uitzonderingen daarop en was aan de noordzijde gelegen. Omstreeks het midden van de vorige eeuw vormde behalve de landbouw ook de veenderij een belangrijk middel van bestaan. In het veen ten noorden van het dorp waren diverse woningen in het veen. Terwijl op andere plaatsen de nederzettingen in het veen tot dorpen van enige omvang uitgroeiden is in de omgeving van Ter Idzard de meeste bebouwing al voor de jaren dertig van deze eeuw weer verdwenen.
Vooral na de Tweede Wereldoorlog nam in het oude dorp de bebouwing aan de noordzijde van de Binnenweg toe, zodat er tegenwoordig sprake is van tweezijdige lintbebouwing.

Nijetrijne

Nijetrijne is waarschijnlijk van oorsprong een agrarisch streekdorp gelegen aan de Binnenweg in het verlengde van Oldetrijne.
Omstreeks 1850 was Nijetrijne maar een zeer klein dorp met enige bebouwing aan de Binnenweg en de Lindedijk, zonder echte kern. Van de oorspronkelijke situatie was weinig meer herkenbaar. Vooral ten noorden van de Binnenweg lagen veenplassen (petgaten).
Na 1850 nam de bebouwing langs de Binnenweg sterk toe, waarschijnlijk vooral in de vorm van veenarbeiderswoningen als gevolg van de verveningswerkzaamheden in de omgeving. Door deze nieuwe lintbebouwing kreeg Nijetrijne (opnieuw) het karakter van een streekdorp. Door de verdergaande vervening ontstonden ook ten zuiden van de Binnenweg grote petgaten-complexen, die voor het overgrote deel zijn blijven bestaan (Rottige Meenthe).
Bij de aanleg van de Pieter Stuijvesantweg in 1955 werd de vaart gedempt en de weg door het dorp verbreed.

Oldetrijne en Sonnega

Oldetrijne en Sonnega zijn twee kleine, in elkaars verlengde gelegen streekdorpen, waarvan de bebouwing (vooral in de vorm van boerderijen) met name aan de Binnenweg was gelegen. Na 1850 is de structuur van de dorpen niet noemenswaardig gewijzigd; er was slechts sprake van een geringe toename van de bebouwing langs de Bovenweg en een verbindingspad. Ook in Oldetrijne en Sonnega werden oude panden in gebruik genomen als tweede woning.

Olde- en Nijeholtpade

Oldeholtpade is een langgerekt (agrarisch) streekdorp, waarvan de bebouwing vooral aan de noordzijde van de (Binnen)weg was gelegen. In de ruimtelijke structuur van dit dorp traden jarenlang geen noemenswaardige wijzigingen op. Wel kwam ook aan de zuidzijde van de weg bebouwing tot ontwikkeling. Na de Tweede Wereldoorlog kwam het tot een zekere komvorming ten zuiden van de weg. Ten noordoosten van het dorp werd in 1938/39 het pompstation gebouwd.
Nijeholtpade was een dunbebouwd streekdorp, langs de Binnenweg met een afzijdig gelegen kerkje. Omstreeks 1855 werd de weg van Wolvega naar Oldeberkoop verhard en verbeterd, waarbij in Nijeholtpade de oude Binnenweg een verbinding kreeg met de meer noordelijk gelegen Slingerweg. Aan deze verbindingsweg ontstond enige bebouwing.

6.6 De overige dorpen ten zuiden van de Linde

De Blesse en Blesdijke

Blesdijke is van oorsprong een agrarisch streekdorp met een langgerekte structuur, gelegen in het zuiden van de gemeente nabij de grens met de provincie Overijssel. De structuur van dit dorp is door de jaren heen niet of nauwelijks gewijzigd.
De Blesse is een buurtje dat al voor de 18de eeuw is ontstaan aan

de weg tussen Wolvega en Steenwijk op de grens van de dorpen Blesdijke en Peperga. Waarschijnlijk heeft de aanleg van de straatweg tussen Zwolle en Leeuwarden in 1828 er mede toe geleid dat het buurtje uitgroeide langs deze straatweg rond de plaats waar de Binnenweg en de Bovenweg op de straatweg uitkwamen. In 1952 werd De Blesse een zelfstandig dorp.

Peperga, Steggerda en Vinkega

Peperga, Steggerda en Vinkega zijn in elkaars verlengde gelegen agrarische streekdorpen, waarvan de bebouwing vooral aan de Binnenweg was en is gelegen. Het langgerekte Steggerda is het grootste van deze drie dorpen. Dit dorp had een kern rond de kruising van de Steggerdersloot en de Binnenweg. Ook Overburen hoort bij Steggerda. Bij dit ten zuiden van de Bovenweg gelegen rijtje boerderijen stond omstreeks 1850 ook een R.K. kerkje. In 1921 werd meer naar het noorden, aan de Binnenweg, een nieuwe R.K. kerk gebouwd. Aan het begin van deze eeuw werden een aantal boerderijen van Overburen afgebroken en aan de Pepergaweg (Binnenweg) weer opgebouwd. In de jaren vijftig waren in Steggerda enkele bedrijven, waaronder bouw-, transport- en veredelingsbedrijven.

De Hoeve

Onder Vinkega hoorde tot 1938 ook het buurtje De Hoeve (vroeger Oosterhoeven), dat omstreeks 1850 bestond uit enkele verspreid gelegen boerderijen in de omgeving van het in 1849 drooggemalen Oosterhoevermeer. Na 1850 werd dit gebied door de aanleg van nieuwe wegen beter ontsloten en werden er diverse nieuwe boerderijen gebouwd, evenals een school en een kerk.

Oosterstreek

Oosterstreek is een agrarische nederzetting die tot 1989 onder Noordwolde hoorde. De boerderijen waren gelegen aan de zuidzijde van de Heerenweg (thans Boijlerweg). Na 1850 kwam geleidelijk aan ook bebouwing (boerderijtjes en woningen) tot stand langs de noordzijde van deze weg, waardoor voortaan sprake was van tweezijdige lintbebouwing.

Zandhuizen

Zandhuizen is een esdorpachtige nederzetting met enkele boerderijen. Om de boerderijen en het daarbij gelegen bouwland lagen vroeger heidevelden en in de richting van de Linde wei- en hooilanden. Na 1850 is de nederzetting op zeer beperkte schaal wat gegroeid, waarbij de nieuwe bebouwing vooral langs de doorgaande weg naar Boekelte tot stand kwam. In 1989 werd Zandhuizen een zelfstandig dorp, voordien hoorde het onder Noordwolde.

Boijl

Boijl is het meest oostelijk gelegen dorp van Weststellingwerf. De bebouwing (boerderijen) lagen op een rijtje aan en even ten zuiden van de Heerenweg; het is dus ook een streekdorp. Het accent van de bebouwing kwam later - na 1850 - meer op de Heerenweg te liggen, terwijl ook aan de haaks op de Heerenweg staande Kerkweg huizen werden gebouwd.

6.7 Verspreide bebouwing

Met name op de heide rond Noordwolde maar ook wel elders in de gemeente was sprake van veel verspreide bebouwing in de vorm van heide- of plaggehutten en andere kleine bouwsels, die vanaf het begin van deze eeuw geleidelijk aan werden opgeruimd of vervangen door eenvoudige nieuwe woninkjes. Langs de Scheene en de Gracht werden in de 19de eeuw (veen)arbeiders-woningen gebouwd. Op de ontgonnen gronden werden boerderijen gebouwd. In de Grote Veenpolder werden ook in het kader van de Landarbeiderswet (1918) kleine boerderijtjes.
Ook na de Tweede Wereldoorlog verdwenen diverse kleine woningen, nu in het kader van de ruilverkavelingen.

LITERATUUR

Algemeen

A.J. v.d. Aa (Hoofdred.). Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden. Gorinchem, 1839-1851. 14 Delen. Herdruk: Zaltbommel 1976.

G. Abma (Hoofdred.). Encyclopedie van Hedendaags Friesland. 2 Dln. Leeuwarden (1975).

A. Algra. De Historie gaat door het eigen dorp. 6 Dln. o.a. [1955-1960], Leeuwarden.

J.H. Brouwer (Hoofdred.). Encyclopedie van Friesland. Amsterdam / Brussel 1958.

Buro Bügel/Van de Dijk B.V. (samenst.). Kultuurhistorische Aspekten van het Friese Landschap. Inventarisatie van elementen en patronen. Groningen (1979).

Bureau Centrale Databank van de provincie Friesland. Overzicht van het aantal inwoners per dorpsgebied van de Provincie Friesland (1.1.1984 t/m 1.1.1990), nr. 166. Leeuwarden, augustus 1990.

J. Cnossen. De bodem van Friesland. Toelichting bij blad 2 van de bodemkaart van Nederland. Wageningen (1971).

Gedeputeerde Staten van Friesland. Beleidsnota voor landschapszorg en natuurbeheer in Friesland. Ontwerp. (november 1985)

Provinciale Planologische Dienst. Cultuurhistorische Paden in Friesland. Nota 257. Leeuwarden 1979.

Ir. P.A. van der Sluis. Cultuurtechnische ontwikkelingen in de Friese Wouden na 1918. Drachten, 1963.

Weststellingwerf

J. de Boer. Wolvega in oude ansichten. Zaltbommel, 1986 (2e druk).

(J. de Boer). 50 jaar Woningstichting Weststellingwerf 1912-1962.

Titus de Boer en Andries Meijer. De geschiedenis van Noordwolde. Noordwolde, 1984.

Fryske Akademy. Prekadastrale atlas fan Fryslân 1700/1640. Deel 2 Weststellingwerf ten noorden van de Linde. Uitgegeven door J.A. Mol en P.N. Noomen. Leeuwarden, 1989.

Fryske Akademy. Kadastrale atlas fan Fryslân 1832. Deel 2 Weststellingwerf ten noorden van de Linde. Uitgegeven door J.H.P. Van der Vaart en S. Talsma. Leeuwarden, 1989.

Fryske Akademy. Prekadastrale atlas fan Fryslân 1700/1640. Deel 3 Weststellingwerf ten zuiden van de Linde. Uitgegeven door J.A. Mol en P.N. Noomen. Leeuwarden, 1989.

Fryske Akademy. Kadastrale atlas fan Fryslân 1832. Deel 3 Weststellingwerf ten zuiden van de Linde. Uitgegeven door J.H.P. Van der Vaart en S. Talsma. Leeuwarden, 1989.

J. ten Have e.a. .... maar de toren hing niet verloren. De historie van de Sint Franciscus-parochie te Wolvega. 1990.

L. Kamminga. Geschiedenis van Noordwolde en de Rotanmeubelindustrie. Drachten, 1964. (Fryske Akademy, Wâldrige nr. 13)

H. Kuperus en J.H. Mulder A.Kzn. Noordwolde in oude ansichten. Zaltbommel, 1975.

Fokke Middendorp. De Van Harens en Wolvega. Uitgave van de Stichting Stellingwarver Schrieversronte. Oosterwolde, 1989.

Bouwe Oosten. Een Veenpolderbevolking. Sociografie van de Grote Veenpolder van Weststellingwerf. Wolvega, 1947.

Dorpsbelang Steggerda. Steggerda, wetenswaardigheden over heden en verleden. 1983.

GERAADPLEEGD KAARTMATERIAAL

Grietenijkaarten van B. Schotanus à Sterringa. Vermeerderd uitgegeven door Francois Halma 1718.

Nieuwe atlas van de Provincie Friesland bevattende kaarten van de dertig Grietenijen of gemeenten, met de daarin gelegene elf steden en haar grondgebied, alsmede van de eilanden Ameland en Schiermonnikoog. Leeuwarden, bij W. Eekhoff. 1849-1859.

J. Kuyper. Gemeente-atlas van Friesland. Leeuwarden 1865-1867.

Topografische kaarten 1 : 25.000 van ca. 1930 en de (gedeeltelijk) herziene versies van ca. 1950.

Grote Topografische Atlas van Nederland 1 : 50.000. Deel 2, Noord Nederland. Wolters-Noordhoff b.v. Groningen, 1987.

BIJLAGE BEVOLKINGSONTWIKKELING

	1856	1876	1895	1900	1905	1925	1940	1990	
Blesdijke	552	932	906	920	969	1125	1084	509	
De Blesse	-	-	-	-	-	-	-	835	1)
Boijl	456	680	813	806	889	993	1126	845	
De Hoeve	-	-	-	-	-	-	?	336	2)
Ter Idzard	517	501	518	441	467	524	496	343	
Langelille	-	-	-	-	-	-	-	301	3)
Munnekeburen	476	672	811	712	766	789	857	431	3)
Noordwolde	2870	3189	3343	3518	3774	4665	4329	3355	4)
Nijeholtpade	206	268	272	307	319	480	439	393	
Nijeholtwolde	327	305	331	342	336	287	279	204	
Nijelamer	224	225	166	205	204	236	266	163	
Nijetrijne	129	127	291	219	232	257	288	143	
Oldeholtpade	565	664	693	607	664	709	742	948	
Oldeholtwolde	244	308	260	174	188	189	264	174	
Oldelamer	404	371	547	448	460	426	401	239	3)
Oldetrijne	353	374	464	352	375	409	396	215	
Oosterstreek	-	-	-	-	-	-	-	522	4)
Peperga	287	339	399	369	341	453	488	108	
Scherpenzeel	150	455	448	542	573	612	625	405	3)
Slijkenburg	-	-	-	-	-	-	-	33	5)
Sonnega	214	312	329	344	389	398	365	246	
Spanga	364	475	417	510	530	483	489	200	5)
Steggerda	965	1206	1257	1178	1346	1510	1235	1052	
Vinkega	519	678	714	659	693	762	479	210	
Wolvega	1533	1888	2204	2399	2437	3744	4059	11829	
Zandhuizen	-	-	-	-	-	-	-	359	4)
					Totaal			24398	

N.B. in de bevolkingscijfers van 1856 zijn begrepen 633 kolonisten in de kolonieën der Maatschappij van Weldadigheid (321 te Noordwolde, 64 te Boijl, 71 te Vinkega en 177 te Steggerda)

N.B. in de bevolkingscijfers van 1876 zijn begrepen 541 kolonisten in de kolonieën der Maatschappij van Weldadigheid (277 te Noordwolde, 65 te Boijl, 39 te Vinkega en 160 te Steggerda)

1) De Blesse werd in 1952 een zelfstandig dorp.
2) De Hoeve werd in 1938 een zelfstandig dorp.
3) Langelille werd per 1.1.1964 een zelfstandig dorpsgebied en hoorde voordien onder Munnekeburen, Scherpenzeel en Oldelamer.
4) Met ingang van 1.1.1989 is het inwonertal van Noordwolde verminderd door de instelling van de dorpen Oosterstreek en Zandhuizen.
5) Met ingang van 1.1.1988 is het inwonertal van Spanga verminderd door de instelling van het dorpsgebied Slijkenburg.

Kaart 1

Gemeente Weststellingwerf

Gemeente Weststellingwerf (1866)

J. Kuyper. Gemeente-atlas van Friesland.

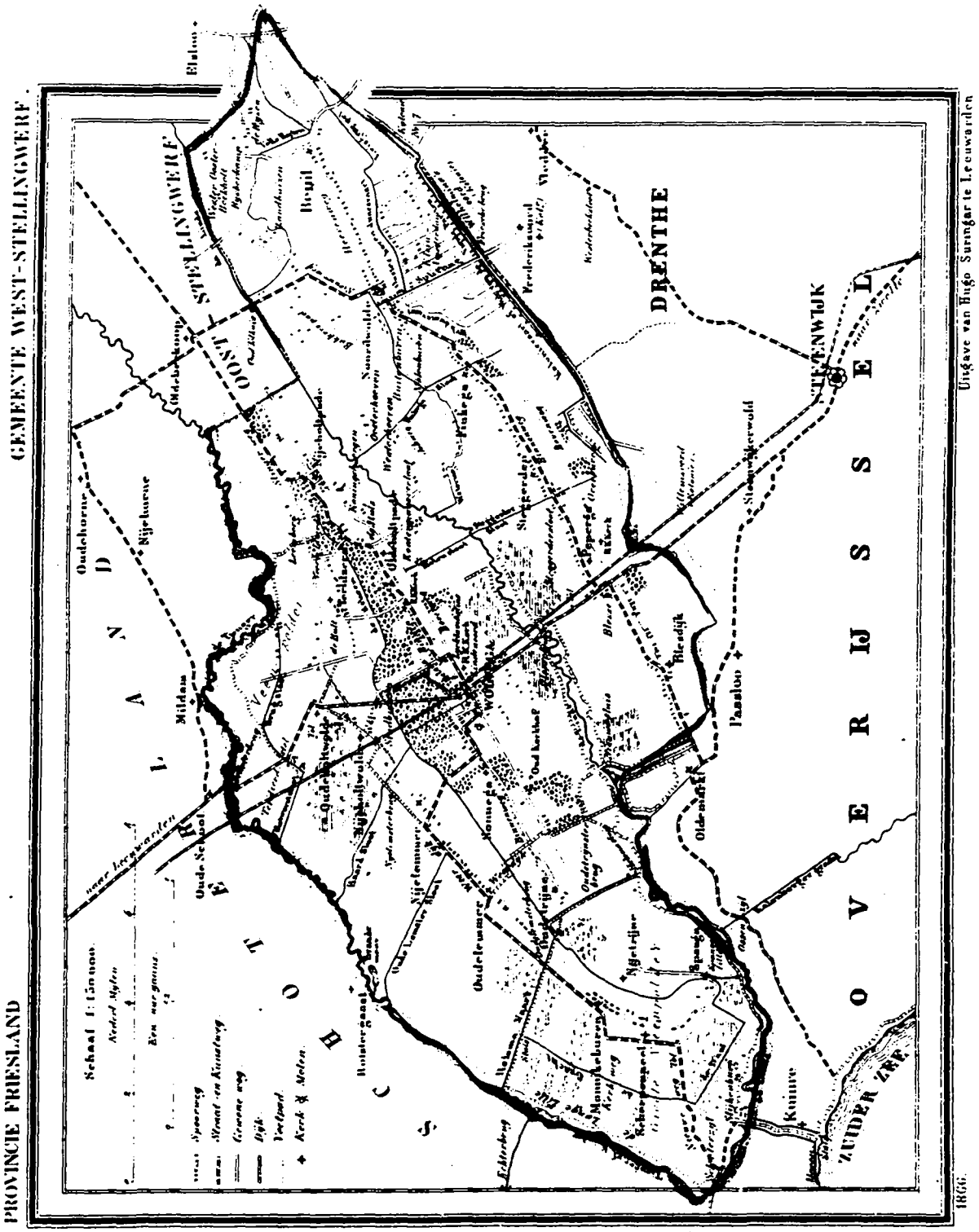

Kaart 2

Gemeente Weststellingwerf

Gemeente Weststellingwerf (1958)

J.H. Brouwer (Hoofred.). Encyclopedie van Friesland.

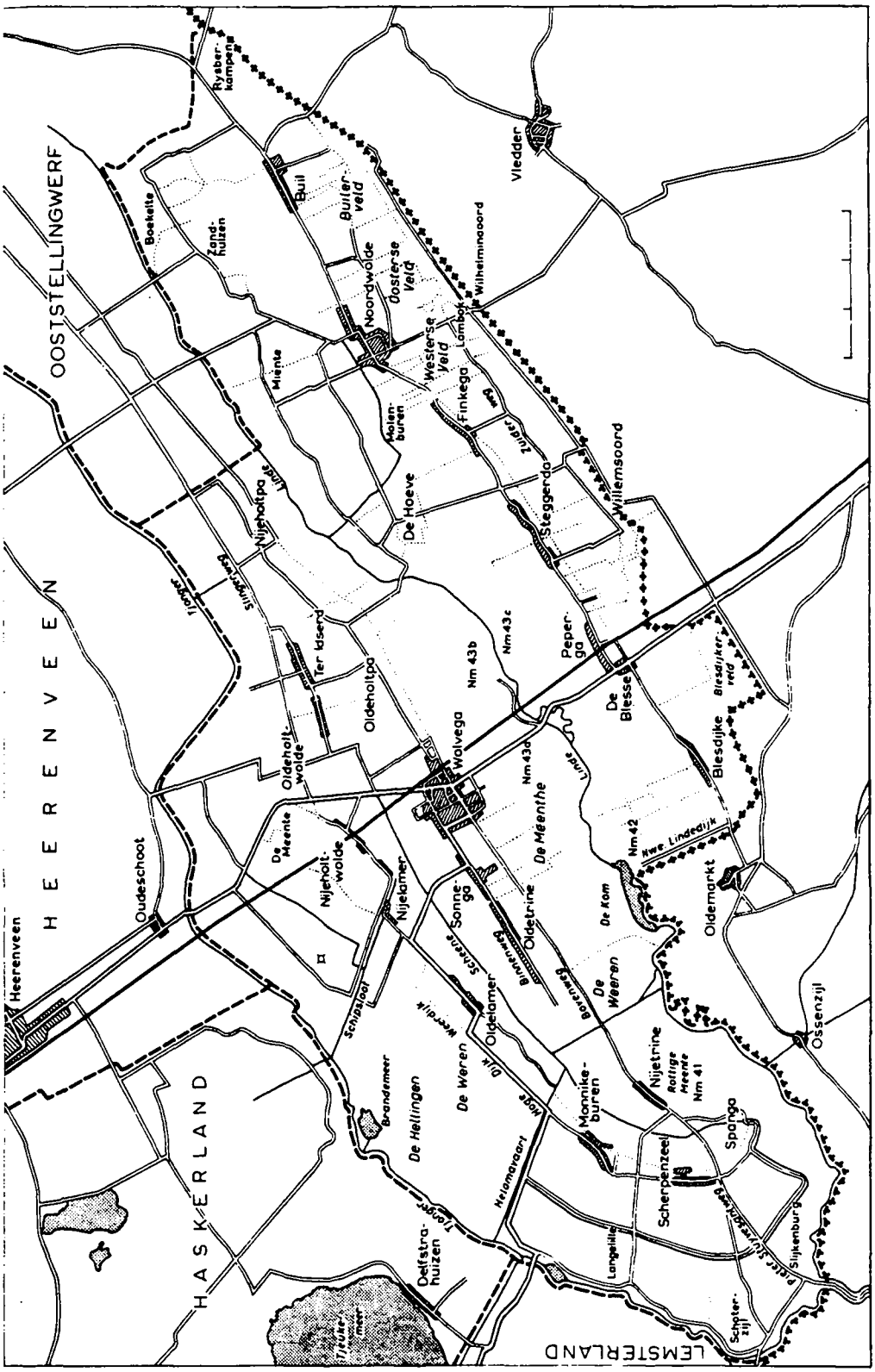

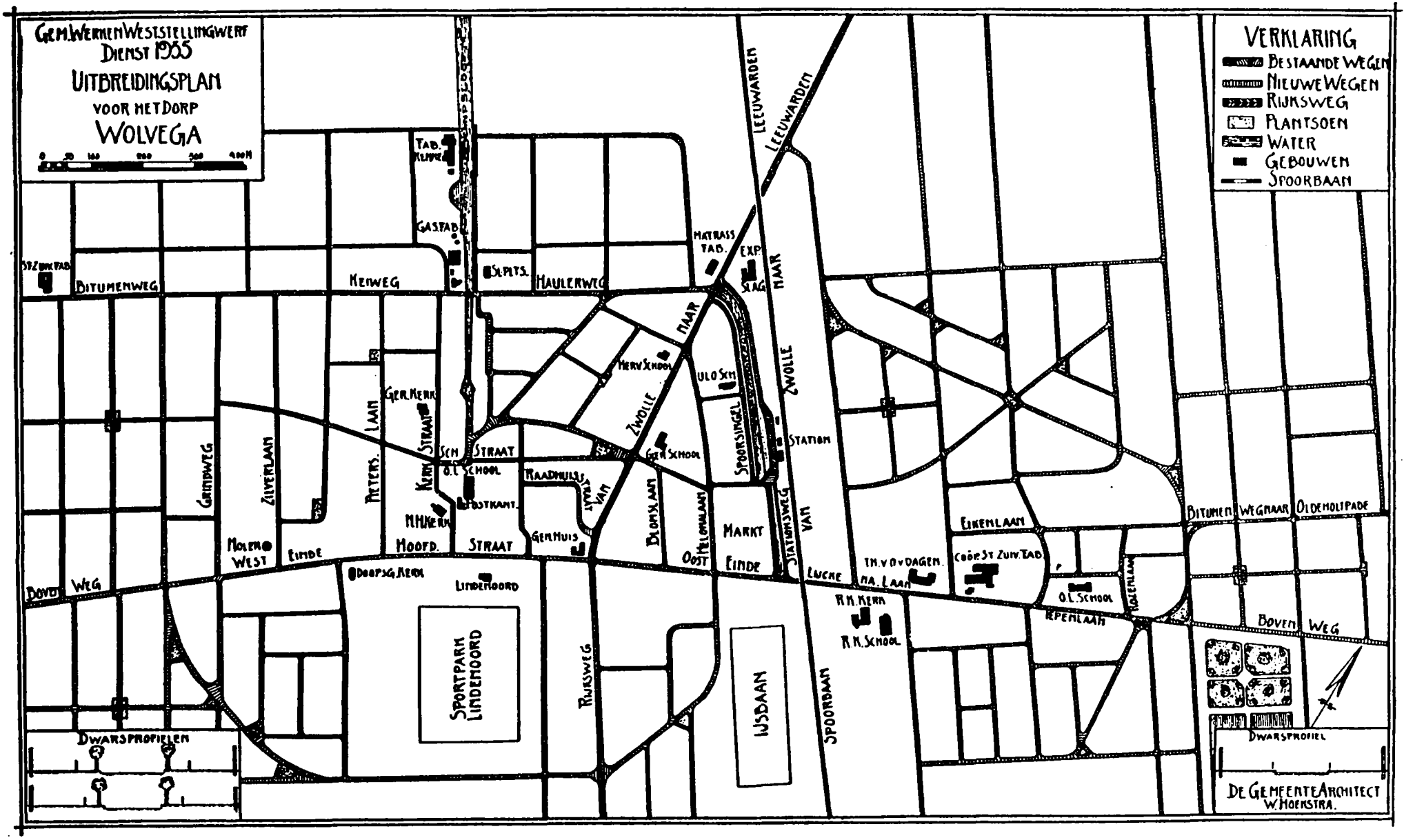

Kaart 3 Gemeente Weststellingwerf. Uitbreidingsplan voor het dorp Wolvega, 1935.

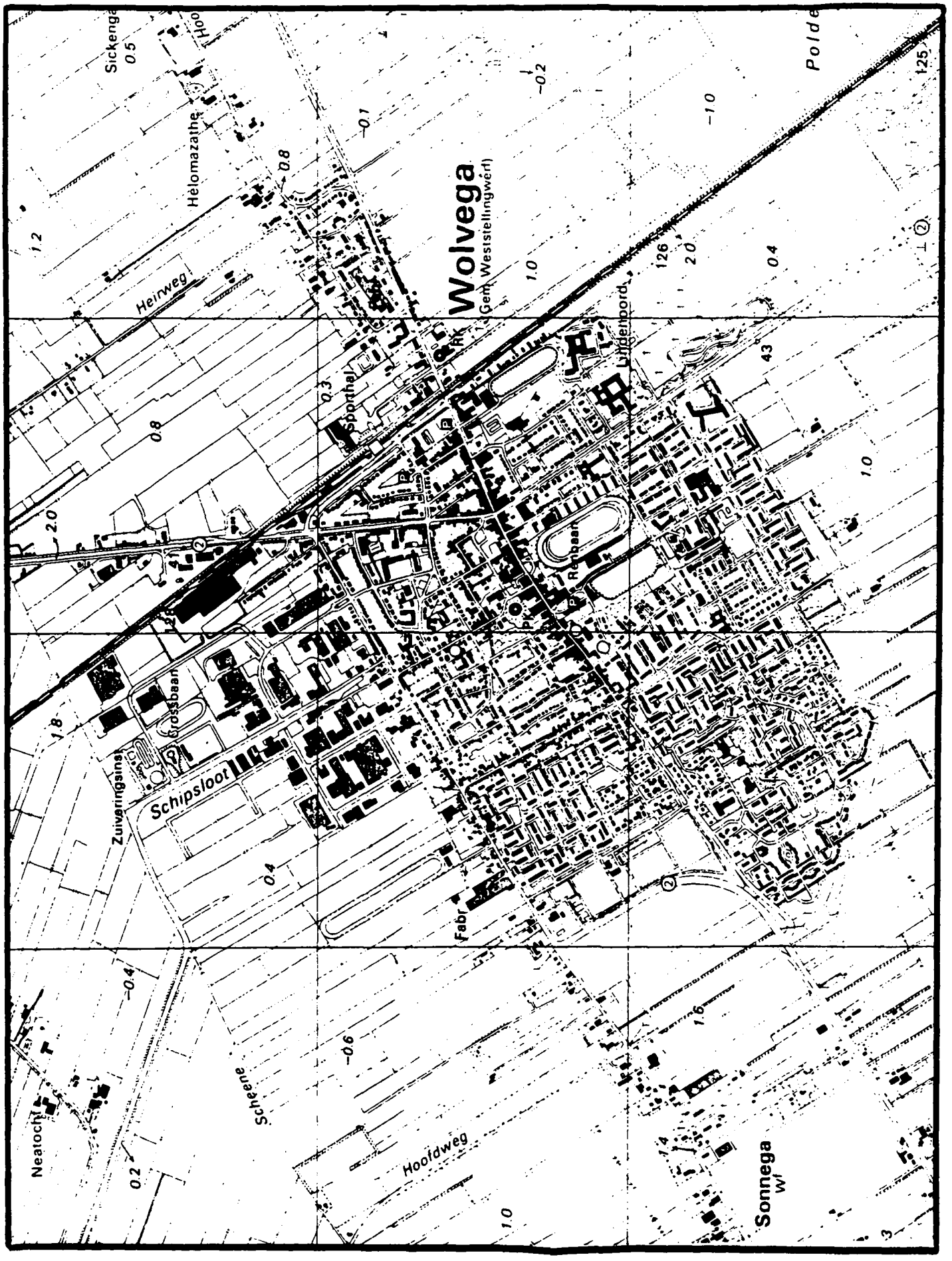

Kaart 4 Gemeente Weststellingwerf. Wolvega

Fragment van de Topgrafische Kaart 1 : 25.000, blad 16B (1986)

COLOFON

Opdrachtgever : Gedeputeerde Staten van Friesland
Uitgave : Provincie Friesland, 1992
Ontwerp omslag : Afdeling Kartografie
Druk : Drukkerij Provincie Friesland

Samenstelling (tekst en fotografie) :

Medewerkers Monumenten Inventarisatie Project

M.F. Fermo
F.R. van Weezel Errens
G.J.M. Derks
C.R. Smook
J.T. Possel

Projectleiding : R. Terpstra

Het inventarisatieproject werd begeleid door een commissie bestaande uit de volgende personen :

G. Elzinga, Fries Museum
G.P. Karstkarel, Stichting Moderne Architectuur Friesland
R. Terpstra, beleidsmedewerker afdeling Bouwen en Wonen
W.H.C. Tieks (Voorzitter), Hoofd afdeling Bouwen en Wonen
S. v.d. Veen, Vereniging van Friese Gemeenten
S. v.d. Woude, Rijksarchief Friesland

Typologie uitbreiding Wolvega 1850 - 1940

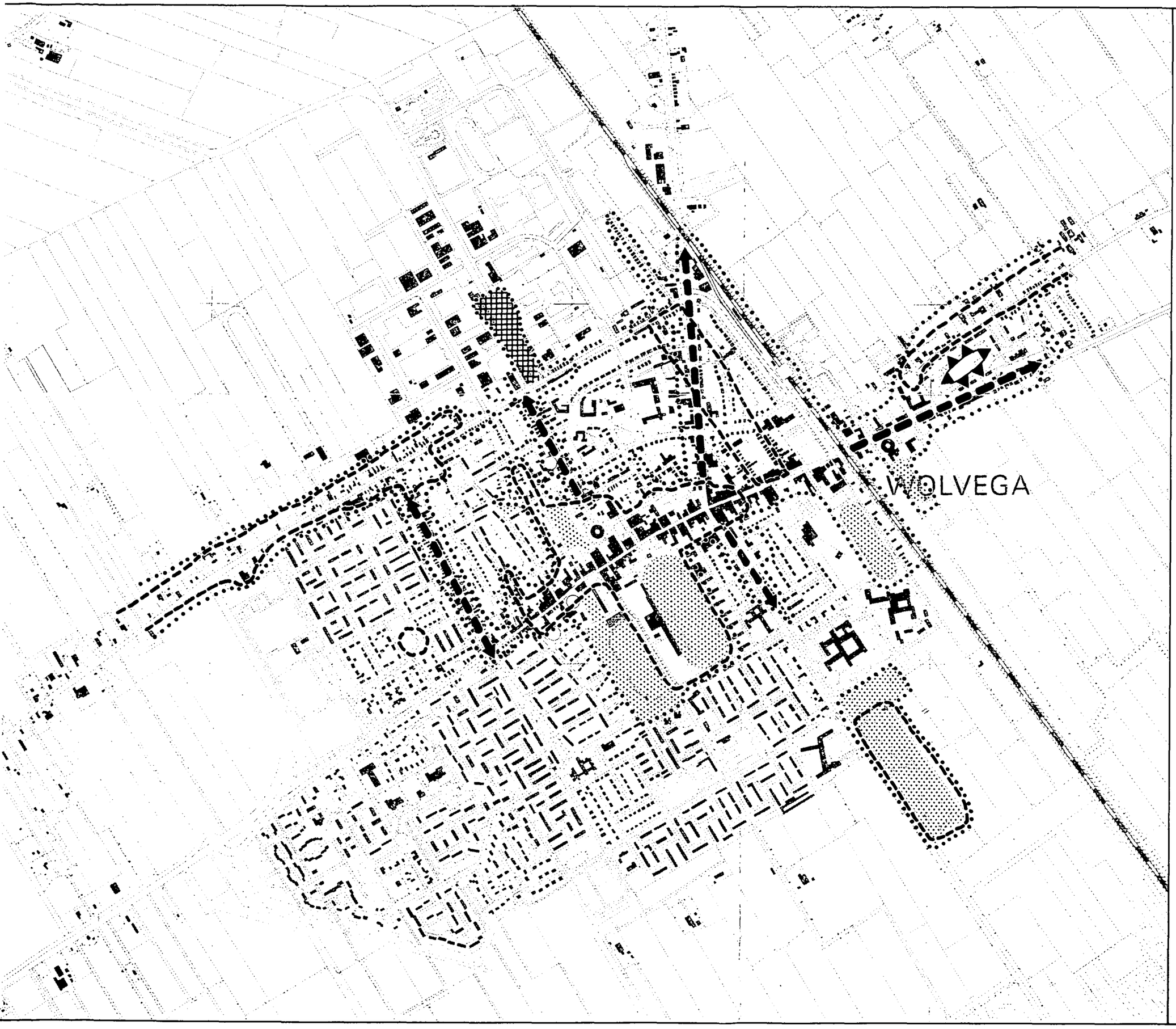

- globale grens 1850
- globale grens 1950
- lineaire ontwikkelingen
- groengebieden
- gebieden met bijzondere waarden
- na 1940 gereconstrueerde gebieden
- industriegebieden
- niet stedelijk ingerichte gebieden (waaronder tuinwijk-achtige ontwikkelingen)